

ПОЧАТКОВА ОСВІТА В УРСР У ПОВОЄННІ РОКИ: ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ЗМІСТ

У статті розкрито організаційні та змістові засади розвитку початкової освіти в УРСР у повоєнні роки в контексті соціально-економічних та суспільно-політичних детермінант.

Ключові слова: початкова освіта, початкова школа, організаційні засади, зміст початкової освіти.

Постановка проблеми в загальному вигляді. В умовах інноваційного розвитку освітньої системи в Україні, зокрема її початкової ланки, актуалізується вивчення історико-педагогічного досвіду минулого з метою виявлення досягнень, уникнення помилок та осмислення сучасних змін. З позицій сьогодення заслуговує на увагу повоєнний період, коли у надзвичайно складних соціально-економічних та суспільно-політичних умовах з руїн відновлено шкільну систему освіти, створено умови для здійснення загального навчання різних категорій дітей.

Аналіз досліджень та публікацій. Проведений історіографічний пошук показав, що розвиток шкільної освіти в Україні завжди був у полі зору науковців. Однак генеза початкової освіти у визначених хронологічних межах висвітлена фрагментарно в контексті шкільної освіти в працях учених радянського (А. Д. Бондар, М. С. Гриценко, О. Я. Завадська, О. М. Філіппов та ін.) та пострадянського (Л. Д. Березівська, В. В. Кузьменко, В. С. Курило, О. О. Любар, О. Б. Петренко, О. В. Попова, О. В. Сухомлинська, В. О. Шпортенко та ін.) періодів.

Мета статті полягає у розкритті організаційних та змістових засад розвитку початкової освіти в УРСР у повоєнні роки в контексті соціально-економічних та суспільно-політичних детермінант.

Виклад основного матеріалу. Війна та окупація території України німецькими загарбниками завдали величезних збитків її економіці, культурі й освіті. Внаслідок застосування військової тактики "спаленої землі", зруйновано 714 міст і селищ міського типу, понад 28 тис. сіл, 16,15 тис. промислових підприємств, тисячі закладів культури, охорони здоров'я та ін. [2, с. 493]. Великих втрат зазнала й система освіти. З 29814 початкових, семирічних та середніх шкіл, які функціонували в УРСР у 1941 р., цілком знищено 8108 та пошкоджено 10062 школи; зруйновано та пограбовано шкільне майно, бібліотеки тощо [15, арк. 54].

Невигойні рани та гігантські збитки пов'язані й із численними людськими жертвами. Як зазначає сучасний історик О. Д. Бойко, кожний шостий мешканець України загинув у роки війни [2, с. 496]. Вбито, померло від голоду та хвороб тисячі вчителів й школярів. Внаслідок воєнного лихоліття не побачила світ значна кількість дітей – майбутніх учнів.

Потрібні були справді героїчні зусилля, щоб підняти з руїн і попелу знищене війною. Відбудова народного господарства, культури й освіти розпочалася одразу ж після визволення окупованих територій України. Постанова РНК УРСР і ЦК КП(б)У "Про поновлення роботи шкіл в районах Української РСР, звільнених від фашистських загарбників" (27 лютого 1943 р.) зобов'язувала Наркомос УРСР (з 1946 р. – Міністерство освіти УРСР), обласні та районні відділи народної освіти відновити роботу шкіл, створити необхідні умови для навчання дітей. Завдяки великому ентузіазму громадськості, учителів, учнів та їхніх батьків у 1944/45 навчальному році працювало вже 26457 шкіл, з яких 15595 початкових [7, с. 179]. Оскільки більша частина шкільних приміщень була зруйнована, школи відкривалися у сільських хатах, бараках, іноді навіть у залізничних вагонах.

У 1943-1944 рр. видано ряд постанов РНК СРСР, що вносили зміни в шкільну освіту, й зокрема початкову: уведення роздільного навчання учнів I-X класів семирічних та середніх шкіл ("Про запровадження роздільного навчання хлопців і дівчат в 1943/44 навчальному році в неповних середніх і середніх школах обласних, крайових міст, столичних центрів союзних і автономних республік і великих промислових міст", 16 липня 1943 р.); підвищення заробітної плати вчителям ("Про підвищення заробітної плати вчителям та іншим шкільним працівникам початкових і середніх шкіл", 11 серпня 1943 р.); запровадження обов'язкового навчання дітей з семирічного віку ("Про прийом дітей 7 років до школи", 8 вересня 1943 р.); уведення цифрової п'ятибальної системи оцінки успішності і поведінки учнів ("Про запровадження цифрової п'ятибальної системи оцінки успішності і поведінки учнів в початкових, семирічних і середніх школах", 10 січня 1944 р.); запровадження обов'язкових випускних екзаменів для учнів, які закінчували початкову, семирічну та середню школу ("Про заходи до поліпшення якості навчання в школі", 21 червня 1944 р.) [18, с. 66-77].

Відбудова шкільної освіти й підвищення якості навчально-вихованого процесу особливо актуалізувалися у повоєнний час. У 1946 р. Міністерство освіти УРСР розробило п'ятирічний план розвитку мережі закладів освіти на 1946-1950 рр., завдання якого щодо шкільної освіти передбачали: відновлення й розширення мережі шкіл; упровадження загального обов'язкового навчання дітей з семирічного віку; забезпечення навчального процесу підручниками, наочними посібниками, технічними

засобами навчання, навчальним обладнанням; відновлення фондів шкільних бібліотек; підготовка кваліфікованих учителів [21].

Виконання поставлених завдань потребувало значних матеріальних витрат. Високий рівень фінансування здійснювався з боку держави. Так, у 1950 р. видатки на установи та заклади системи освіти становили 31% бюджету УРСР, в тому числі на школи – 21% [24, с. 34]. Крім того, значну матеріальну допомогу школам надавали різні громадські організації, підприємства, установи, колгоспи. Багато шкіл зводилися методом "народної будови" з використанням місцевих ресурсів. Завдяки спільним зусиллям держави та громадськості щорічно відкривалися нові школи, зміцнювалася їх матеріально-технічна база про що свідчать звіти Міністерства та відділів освіти. Так, упродовж 1950/51 навчального року у школи завезено 151753 парти, 9465 класних дошок, створено 771 навчальний кабінет, 873 навчально-дослідні ділянки, радіофіковано 7907 шкіл [22, арк. 5-6].

Однак зростаючий контингент учнів перевищував темпи росту шкіл. Тому значна кількість дітей навчалася в другу зміну, а деяка навіть – в третю (хоча тримісність навчання була заборонена ще у 1942 р. постановою РНК СРСР "Про залучення в школи всіх дітей шкільного віку і використання шкільних приміщень за призначенням" (30 липня 1942 р.) [18, с. 65-66]). Так, у 1948/49 навчальному році 20,3 тис. учнів I-IV класів навчалися на третій зміні [8, арк. 233], що суперечило віковим особливостям молодших школярів та негативно позначалося на ефективності й результатах навчального процесу. Така ситуація була пов'язана не лише з недостатньою кількістю шкільних приміщень та класних кімнат, а й, як зазначав міністр освіти М. П. Савчук у доповідній записці заступнику голови Ради Міністрів УРСР М. П. Бажану, з "відсутністю уваги до цього питання з боку виконкомів місцевих Рад народних депутатів і відділів освіти...", у деяких випадках нехтування інтересів школи та пристосовницьким ставленням до фактів використання шкільних приміщень не за призначенням..." [8, арк. 233-234]. На початку 50-х років це негативне явище майже вдалося подолати, однак проблема навчання в другу зміну залишалася й у подальшому.

Одним із важливих завдань у повоєнні роки було охоплення дітей шкільного віку обов'язковим початковим, а з 1949 р. – загальним семирічним навчанням. Задля цього з 1943 р. щорічно проводився облік дітей віком від 6 до 15 років у всіх населених пунктах. Для учнів, які проживали від школи на відстані двох-трьох кілометрів організовувався їх підвіз. При семирічних і середніх школах, особливо в сільській місцевості, для дітей, які мешкали в інших населених пунктах, створювалися шкільні інтернати, що утримувалися за рахунок державних коштів. Дітям-сиротам та дітям з малозабезпечених сімей надавалася матеріальна допомога, безкоштовно видавалися підручники.

Та попри здійснені заходи значна кількість дітей залишилася поза школою. Так, на початку 1947/48 навчального року шкільним навчанням не було охоплено 57681 дітей молодшого шкільного віку (7-11 років). Серед основних причини, через які діти не відвідували школу, слід виділити такі: важкі матеріальні умови сім'ї, віддаленість місця проживання, тривала хвороба, відсутність одягу та взуття, фізичні вади тощо [10, арк. 1].

Зазначимо, що початкову освіту в повоєнні роки можна було отримати в початкових школах та I-IV класах семирічних й середніх шкіл. Динаміка розвитку цих типів шкіл представлена на рис. 1.

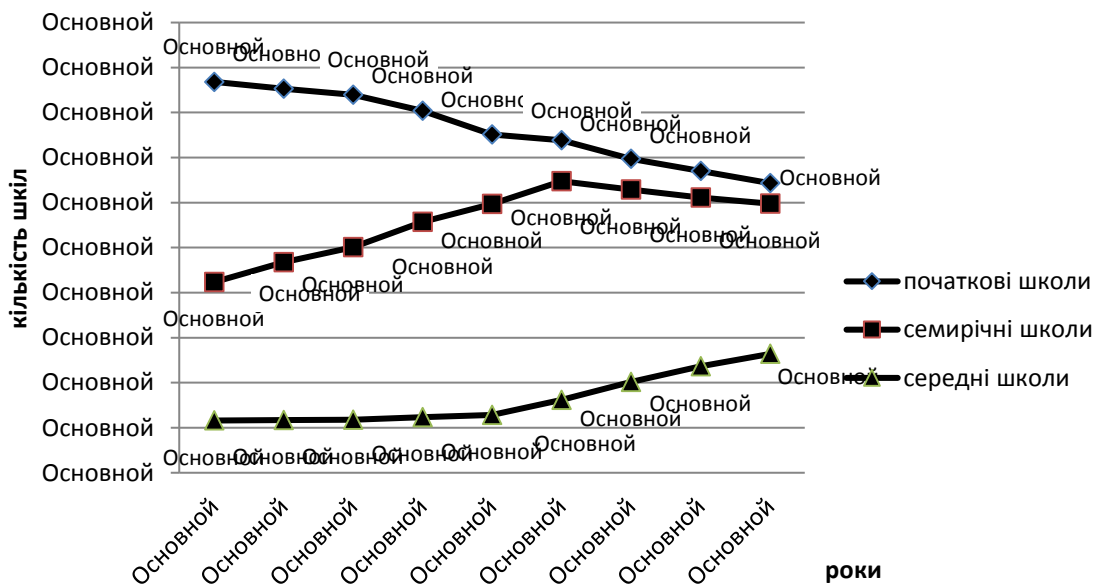

Рис. 1. Динаміка розвитку початкових, семирічних і середніх шкіл в УРСР у повоєнні роки

Як бачимо, початкові школи упродовж досліджуваного періоду перевищували кількість інших шкіл. Так, у 1945 р. вони становили більше 60% від загальної їх кількості. Це пояснювалося тим, що, по-перше, у роки німецької окупації лише незначна частина дітей здобувала початкову освіту; по-друге, у 1944/45 навчальному році, відповідно до постанови РНК СРСР про уведення навчання дітей з семирічного віку, у перші класи прийнято дві вікові групи учнів – семи і восьми років.

Однак, починаючи з 1948 року контингент учнів I-IV класів зменшувався, оскільки відбувся випуск дітей набору 1944 р. та почався прийом до школи дітей, народжених під час війни та перші повоєнні роки. Внаслідок цього скоротилася кількість початкових шкіл. Крім того, із запровадженням обов'язкового семирічного навчання початкові школи, які мали відповідні приміщення й міцну матеріальну базу перетворювалися у семирічні. Так, у 1949 р. 2409 початкових шкіл реорганізовано у семирічні [19, с. 6].

Початкову освіту в повоєнні роки можна було здобути також у лісових школах, які відкрито у 1950 р. Зазначимо, що цей тип школи створений як навчально-виховний та лікувально-оздоровчий заклад інтернатного типу в системі Міністерства освіти УРСР. Лісові школи організовувалися для учнів I-VI класів і поряд із проведенням профілактичних й лікувальних заходів забезпечували систематичне навчання відповідно до програм початкових чи семирічних шкіл [16, с. 13]. Діти, які мали вади у своєму розумі, здобували початкову освіту в школах та школах-інтернатах для дітей з розладом слуху, зору, мови та розумового розвитку, підпорядкованих Міністерству освіти УРСР. Для обдарованих дітей в галузі музики, образотворчого мистецтва та хореографії у м. Києві діяв спеціальний дитячий будинок, у якому вихованці отримували не лише фахову, але й початкову та в подальшому середню освіту [17, с. 14-15].

Підлітки та молодь, які переросли за своїм віком у зв'язку з війною, а також колишні учні, які у роки війни не навчалися, здобували початкову освіту у школах для підлітків та школах робітничої чи сільської молоді.

Учні початкових класів мали змогу навчатися рідною мовою. Близько 90 % дітей здобували освіту в українських школах, решта, як і в довоєнний період, – у школах для національних меншин. Так, у 1945/46 навчальному році в УРСР функціонувало 2044 російських, 134 молдавських, 38 польських, 14 узбецьких, 2 туркменські, 1 вірменська, 1 чеська, 1 єврейська школи, а також 132 двомовні школи (українсько-російські, українсько-польські, молдавсько-українські та російсько-польські) [23, арк. 61-62]. Варто звернути увагу, що узбецькі, туркменські, вірменська та чеська школи були виключно початкові, тому в подальшому не було можливості продовжити навчання рідною мовою і це ускладнювало здобуття наступних рівнів освіти. На початку 50-х рр. ці школи, а також єврейська та румунські припинили свою діяльність. Внаслідок насильного переселення поляків із західноукраїнських земель на територію Польщі практично не залишилося шкіл із польською мовою викладання. Кількість учнів початкових класів, що навчалися польською мовою, зменшилася у 5,1 рази. Натомість поступово зростали російськомовні навчальні заклади. Вивчення архівних документів свідчить, що у 1952/53 навчальному році діяло 25464 українських, 2958 російських, 175 молдавських, 98 угорських та 6 польських шкіл [11, арк. 1-2].

Одним із важливих завдань розвитку початкової освіти у повоєнні роки було забезпечення шкіл педагогічними кадрами. Однак, через загибель учителів та припинення підготовки педагогічних працівників на території України під час німецької окупації, відчувалася їх гостра нестача (у 1945/46 навчальному році не вистачало 47104 вчителів початкових класів [21, арк. 72]), що супроводжувалася вкрай низькою кваліфікацією. З 104500 учителів, які працювали в I-IV класах у 1945/46 навчальному році, мали спеціальну педагогічну освіту лише 40,8% осіб [21, арк. 74].

Першим кроком уряду УРСР у розв'язанні даної проблеми стала організація короткотермінових (шести- і восьмимісячних) педагогічних курсів як тимчасової прискореної форми підготовки вчителів. У результаті їх діяльності упродовж 1944-1946 рр. підготовлено понад 21 тисячу фахівців, переважно для початкової школи, яких у подальшому охоплено заочним навчанням у педагогічних навчальних закладах [24, с. 57].

Наступною формою прискореної підготовки вчителів для початкових шкіл стали спеціальні одинадцять педагогічні класи при жіночих середніх школах, відкриті у 1945 р. [18, с. 81-82]. У 1948/49 навчальному році у 13 областях УРСР функціонувало 23 таких класи [4]. Однак, як короткотермінові курси, так і педагогічні класи, не давали якісної підготовки вчителів й відповідно були ліквідовані.

Основним типом навчального закладу для підготовки вчителів початкових класів, як і раніше, були педагогічні училища. У перші повоєнні роки увага звернута на відновлення й розширення їх мережі, доцільне територіальне розміщення, здійснення якісної підготовки майбутніх фахівців. Так, у 1946 р. відновило роботу 81 педагогічне училище (у 1940 р. діяло 82) [21, арк. 14] та додатково відкрито нові училища в Мукачеві, Хусті, Ужгороді, Бориславі [24, с. 58]. Задля більш ґрунтовної підготовки вчителів I-IV класів шкільні відділи педагогічних училищ з 1949/50 навчального року переведені на чотирирічний термін навчання. Позитивним, на наш погляд, було створення при педагогічних училищах відділів підготовки вчителів з угорською (при Мукачівському педагогічному училищі) та молдавською (при Чернівецькому та Ізмаїльському педагогічних училищах) мовою викладання, що забезпечувало школи для національних меншин, хоча і не всі, кваліфікованими педагогічними кадрами [24, с. 60].

Незважаючи на труднощі післявоєнної пори наприкінці 40-х років кількісний показник вчителів початкових класів був достатньо високим. У зв'язку з збільшенням мережі семирічних шкіл, кращі й досвідчені вчителі I-IV класів переводилися на викладацьку роботу в V-VII класи [9, арк. 5]. Так, у 1950 р. на півторамісячних курсах перепідготовлено 8334 вчителів для роботи в семирічній школі [22, арк. 11].

Зміцнення педагогічних кадрів характеризується і якісними змінами, підвищенням їх загальноосвітнього та фахового рівня. Так, якщо у 1947/48 навчальному році зі спеціальною педагогічною освітою працювало 62,3% учителів I-IV класів [5, арк. 1], то у 1952/53 їх кількість збільшилася до 85,3% [9, арк. 1]. Але залишалися вчителі, які не мали навіть середньої освіти (у 1952/53 навчальному році – 3,1%). Значно складнішою виявилася ситуація у школах для національних меншин. Так, у школах з молдавською мовою навчання з 293 учителів початкових класів 112 – не мали педагогічної освіти, у школах з угорською мовою навчання з 429 учителів – 196, причому 90 з них не мали навіть середньої освіти [20, с. 22].

Зазначимо, що організація навчально-виховного процесу в початкових класах у повоєнні роки здійснювалася на основі постанов РНК СРСР і ЦК ВКП(б) "Про навчальні програми та режим у початковій і середній школі" (1932 р.) та "Про організацію навчальної роботи і внутрішній розпорядок у початковій, неповній середній та середній школі" (1935 р.). Як і в 30-х роках, термін навчання для здобуття початкової освіти становив чотири роки, наповнюваність I-IV класів – до 40 учнів, основною формою організації навчання залишався урок тощо [6, с. 67-68].

Зміст початкової освіти залишався багатопредметним. Навчальні плани 1943 р., 1944 р. та навчальні програми 1945 р. дублювали видані у довоєнні роки. У навчальних планах, прийнятих у 1946 р., внесено наступні зміни: вивчення природознавства, історії та географії як окремих навчальних предметів запроваджено не з III, а IV класу; зменшено кількість годин на спів у III та IV класах; збільшено години на фізичну культуру, уведено військову підготовку (табл. 1, табл. 2) [12, с. 2, 4].

Таблиця 1

**Навчальний план початкової та середньої школи
з українською мовою навчання
(1946/47 навч. р.)**

№ з/п	Назва предметів	Кількість годин на навчальний тиждень			
		I кл.	II кл.	III кл.	IV кл.
1	Українська мова	12	10	11	6
2	Російська мова	-	3	5	5
3	Каліграфія	2	2	-	-
4	Арифметика	7	6	6	6/7*
5	Природознавство	-	-	-	1/2
6	Географія	-	-	-	3/2
7	Історія	-	-	-	3/2
8	Військово-фізична підготовка	1	1	2	2
9	Малювання	1	1	0,5	0,5
10	Співи	1	1	0,5	0,5
Усього		24	24	25	27

* кількість годин на півріччя

Таблиця 2

**Навчальний план початкової та середньої школи
з російською мовою навчання
(1946/47 навч. р.)***

№ з/п	Назва предметів	Кількість годин на навчальний тиждень			
		I кл.	II кл.	III кл.	IV кл.
1	Російська мова	12	10	11	6
2	Українська мова	-	3	5	5

* від попереднього відрізняється лише вивченням мов

У 1946/47 навчальному році постановою Ради Міністрів УРСР і ЦК КП(б)У "Про поліпшення вивчення іноземних мов у семирічних і середніх школах УРСР" вперше запроваджувалося викладання іноземних мов у початкових класах [18, с. 84]. Вивчення англійської, німецької, французької чи іспанської мови розпочиналося з III класу семирічних і середніх шкіл за наявності відповідного вчителя. У початкових та сільських семирічних школах, а також школах для національних меншин іноземна мова не викладалася. У 1948/49 навчальному році англійську, німецьку та французьку мови в III-IV класах вивчало 933255 учнів, що складало 15% від загальної кількості дітей, які навчалися у цих класах [3, арк. 1]. Очевидно через перевантаження учнів (адже у початкових класах вивчалися ще дві мови) та відсутність достатньої кількості вчителів у 1953 р. викладання іноземних мов у початкових класах було припинено [14, с. 18].

Упродовж повоєнних років велика увага приділялася підготовці та забезпеченню шкіл підручниками. Переважна більшість навчальних книг для початкових класів, як і у довоєнний період, перекладалася з видань Учпедгізу. І лише з української та російської мов і читання створено оригінальні підручники (С. Х. Чавдаровим, С. М. Канюкою, Т. Ю. Горбунцовою та ін. українськими методистами). Вивчення архівних документів свідчить, що Міністерством освіти УРСР проведено ряд нарад спільно з авторами, рецензентами, редакторами, художниками, учителями щодо удосконалення існуючих та підготовки нових підручників. У світлі прийнятих партійно-урядових постанов основна увага акцентувалася на підвищенні ідейно-політичного рівня навчальної літератури.

Після опублікування у газеті "Правда" статті "Проти ідеологічних викривлень в літературі" (1951 р.) та праць Й. В. Сталіна з мовознавства нищівної критики зазнали підручники з української мови та літератури, в тому числі і читанки для початкових класів. У наказі Міністерства освіти УРСР від 22 вересня 1951 р. наголошувалося на усуненні недоліків у навчальних програмах, читанках для початкових класів та відображенні у них "всесвітньоісторичних досягнень соціалістичного будівництва, радянської науки і культури, непорушної ленінсько-сталінської дружби народів СРСР, животворного радянського патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму, творчої праці радянських людей, що будують комунізм у нашій країні, організаторської, керівної і спрямовуючої ролі великої партії Леніна-Сталіна" [13, с. 5]. Вектор освітньої політики повоєнних років спрямовувався на ідеологізацію, радянізацію та русифікацію української школи, а "зміст освіти перетворився на інструмент реалізації суспільно-політичних ідеологем та планів тоталітарного режиму – стерти національну свідомість українського народу, замінивши її на загальнонорадянську" [1, с. 238].

Висновки. Отже, у складних повоєнних умовах спільними зусиллями держави і громадськості у надзвичайно короткий термін відновлено і розширено шкільну мережу; створено умови для отримання початкової освіти дітьми різних національностей, віку, стану здоров'я і фізичного розвитку, рівня здібностей; запроваджено обов'язкову семирічну освіту; забезпечено навчальний процес підручниками, наочними посібниками, навчальним обладнанням; підвищено кількісні та якісні показники підготовки вчителів початкових класів. Водночас розвиток освіти, зокрема початкової, в умовах жорсткої регламентації, політизації, ідеологізації, радянізації та наростаючої русифікації призводив до встановлення ідеологічної єдності суспільства, формування єдиного світогляду, викорінення національної свідомості у підростаючого покоління. Надмірна ідеологізація та політизація навчальних програм і підручників, відображення у них культових тенденцій знаходилася у прямій залежності з якістю навчання, рівнем знань, формуванням інтересу до навчання в учнів початкових класів.

Використані джерела

1. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні у XX столітті: [монографія] / Л. Д. Березівська. – К.: Богданова А. М., 2008. – 406 с.
2. Бойко О. Д. Історія України: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / О. Д. Бойко. – К.: Академвидав, 2006. – 688 с.
3. Відомості про викладання іноземних мов у школах // Центральний державний архів вищих органів влади та управління (ЦДАВО) України, ф. 166, оп. 15, спр. 418, арк. 1-54.
4. Відомості про XI педагогічні класи при середніх школах на початок 1948/49 н.р. // ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 418, арк. 55-80.
5. Відомості про педагогічних працівників загальноосвітніх шкіл УРСР на початок 1947/48 н. р. (форма РВК 83) // ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 292, 82 арк.
6. Гавриленко Т. Л. Уніфікація початкової освіти в Україні у 1930-х роках / Т. Л. Гавриленко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Вип. 101 / Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка; гол. ред. Носко М. О. – Чернігів: ЧНПУ, 2012. – С. 67-72.

7. Гриценко М. С. Нариси з історії школи в Українській РСР (1917 – 1965) / М. С. Гриценко. – К. : Рад. школа, 1966. – 230 с.
8. Довідка про стан ліквідації тримісності навчання в школах УРСР в 1949/50 н.р. // ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 807, 456 арк.
9. Зведений звіт про педагогічних працівників загальноосвітніх шкіл Міністерства освіти УРСР на початок 1952/53 н.р. (форма РВК 83) // ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 1286, 118 арк.
10. Зведення обліку чисельності дітей і підлітків 7-15 років і охоплення їх школою на початок 1947/48 н. р. (форма 77) // ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 272, 30 арк.
11. Звіт про роботу шкіл УРСР за 1952/53 н.р. // ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 1348, 131 арк.
12. Навчальні плани початкової та середньої школи УРСР на 1946/47 навчальний рік. – К. : Держ. учбово-педагог. вид-во "Рад. школа", 1946. – 4 с.
13. Наказ Міністерства освіти УРСР "Про заходи до поліпшення якості читанок, хрестоматій і підручників з української мови і літератури для шкіл УРСР" // Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти УРСР. – 1951. – № 18. – С. 3-8.
14. Наказ Міністерства освіти УРСР "Про скасування викладання іноземної мови в III і IV класах семирічних та середніх шкіл Української РСР" // Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти Української РСР. – 1953. – № 20. – С. 18.
15. Отчет об учете ущерба, причиненного немецко-фашистскими захватчиками и их сообщниками учреждениям Народного комиссариата просвещения УССР // ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 61а, 55 арк.
16. Положення про лісові школи для туберкульозних дітей // Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти Української РСР. – 1950. – № 15. – С. 13-16.
17. Положення про спеціальний дитячий будинок для обдарованих дітей Міністерства освіти УРСР // Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти Української РСР. – 1949. – № 1. – С. 14-16.
18. Постанови партії та уряду про школу. – К.–Х. : Держ. учбово-педагог. вид-во "Рад. школа", 1947. – 152 с.
19. Про підсумки підготовки початкових, семирічних і середніх шкіл Української РСР до 1949/50 навчального року та початок навчання в них // Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти Української РСР. – 1949. – № 19/20. – С. 5-9.
20. Про стан навчально-виховної роботи у школах УРСР з неросійською і неукраїнською мовою навчання // Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти Української РСР. – 1949. – № 10. – С. 21-23.
21. П'ятирічний план розвитку сітки установ народної освіти УРСР на 1946– 1950 рр. // ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 137, 83 арк.
22. Річний звіт про роботу шкіл УРСР за 1950/51 н.р. // ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 1009, 134 арк.
23. Розробчі таблиці на початок 1945/46 н. р. // ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 81, 265 арк.
24. Філіппов О. М. Розвиток радянської школи в УРСР в період першої післявоєнної п'ятирічки / О. М. Філіппов. – К. : Держ. учбово-педагог. вид-во "Рад. школа", 1957. – 152 с.

Gavrilenko T.

PRIMARY EDUCATION IN THE USSR IN THE POSTWAR YEARS: ORGANIZATION AND CONTENTS

The article explores the organizational framework and content of primary education in the USSR in the postwar years in the context of socio-economic and socio-political determinants.

Key words: *primary education, primary school, organizational principles, the content of primary education.*

Стаття надійшла до редакції 19.10.2012